

Оксана Супронюк
Київ

В.В. ДОРОШЕНКО – ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ: ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1944 – 1963)

Стаття присвячена огляду публікацій з книгознавства та бібліографії еміграційного періоду, написаних Володимиром Вікторовичем Дорошенком (1879 – 1963), творчий доробок якого за радянських часів не був в науковому обігу. Він увійшов в історію українського книгознавства як перший у середовищі української еміграції професійний бібліограф, книгознавець, літературознавець, джерелознавець, громадський і політичний діяч.

Ключові слова: В.В. Дорошенко, бібліографія, українська преса, книгознавство, літературознавство.

This article is a review of bibliological and bibliographic publications of emigration period, written by V. Doroshenko, who is recognised as the first professional bibliograph, bibliologist, literary criticist in Ukrainian emigration, as well as a public and political figure.

Key words: V. Doroshenko, bibliography, Ukrainian press, bibliography, literature studies.

Володимир Вікторович Дорошенко (3. 10. 1879 – 25. 08. 1963) увійшов в історію українського книгознавства як перший у середовищі української еміграції професійний бібліограф, книгознавець, літературознавець, джерелознавець, громадський і політичний діяч, він впродовж 35 років був бібліотекарем, а потім директором бібліотеки НТШ. Його заходами і клопотаннями Бібліографічна комісія НТШ у Львові (1909), здійснила першу видатну спробу організації української бібліографії і видала друком 8 томів «Матеріалів до української бібліографії». Він співробітничав у понад 115 періодичних виданнях і альманахах, між якими є такі, що назавжди залишили своє ім'я в історії української культури. Від 1925 року В. Дорошенко був дійсним членом НТШ, від 1946 р. – дійсним членом, а згодом почесним доктором УВАН, а також дійсним членом Українського Наукового товариства у Києві, Українських наукових Інститутів у Варшаві і Берліні та Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. З іменем Володимира Дорошенка пов'язані фундаментальні українські бібліографічні проекти, в тому числі здійснені українською еміграцією після Другої світової війни.

Його життя і творчий доробок тільки починають вивчатися, оскільки у повоєнній радянській Україні його ім'я згадувалося, як правило, в негативному плані як ім'я буржуазного націоналіста і ворога народу, а праці не були в науковому обігу і зберігалися переважно у спецфондах. Найбільш повний огляд його творчого доробку належить Н.Ф. Королевич у її нарисі «Бібліографічна діяльність В.В. Дорошенка (1879 – 1963)» (Київ, 1995), виданому Національною парламентською бібліотекою України у серії «Видатні діячі української книги», вип. 3 (33 с.). У цьому огляді вперше подана повна біографія В. Дорошенка і названі основні його праці. Але оскільки другу частину життя книгознавець жив у еміграції, в США, відомості, що її стосуються, важко приступні, дані про цей період потребують доповнень і уточнень. Публікації його зібрати нелегко, оскільки вони розкидані в різноманітних часописах, що загубилися в еміграційних виданнях часто знищених між першою і другою світовими війнами. Багато з своїх рецензій він вміщував без підпису або під різними псевдонімами і ініціалами, з яких не всі відомі. Відомі з них – Білоцерківець, Божко Л., В., В. Д., В. І., Вол. Д., Володаренко, Дадим, Журба Вол., Книголюб, Куку, Ладим, Ладько, Лікаренко, Лучанин, Маріян, Немирич, Вол. О'Димир, Українець, Василь Петровський, Р. О. та ін.).

Другий період біографії В. Дорошенка умовно починається з 1944 р., коли він змушений був емігрувати зі Львова до Праги. У Львові йому довелося залишити свою приватну бібліотеку, яку дослідник збирав упродовж всього життя. З собою до Праги було забрано архів, деякі бібліографічні матеріали. Частину їх дослідник зберігав у себе в помешканні, частину в Музеї визвольної боротьби України. У Празі працював у Музеї Визвольної боротьби України над впорядкуванням та обробкою матеріалів Союзу визволення України. У березні 1945 р. скинена з літака бомба зруйнувала музей. Під час бомбардування Праги радянськими військами Дорошенко згодився на пропозицію Аркадія Животка віддати свій архів на збереження до очолюваного ним «Історичного кабінету», що знаходився на території Міністерства освіти і вважався дуже надійним сховищем. Виїжджаючи з Праги, коли туди вже ввійшли радянські війська, а отже, конспіративно, дослідник не зміг забрати свій архів. За словами Дорошенка, його архів пізніше потрапив до рук більшовиків та опинився в Архіві історії літератури Академії наук УРСР.

Із Праги Дорошенко виїхав до Німеччини, де мешкав у таборах для переміщених осіб у Карлсфельді під Мюнхеном і в Берхтесгаде-

ні. 4 роки в Німеччині він займався переважно культурно-освітньою роботою та дописував до емігрантських часописів.

Одним з найбільших його досягнень того періоду біографії – була підготовка до друку і видання першого випуску «Українських бібліологічних вістей» (Аугсбург, 1948, УВАН, Серія книгознавство (за ред. В. Дорошенка)), який і донині зберігає своє наукове значення, оскільки задумувався як початок масштабного проекту, що мав збирати і досліджувати найбільш важливі книгознавчі та бібліографічні матеріали. В редакційній передмові до нього зазначалося: «З розвитком українського культурного руху на еміграції, зокрема українського видавничого руху, починає щораз пекучіше відчуватися потреба органу, призначеного питанням, зв'язаним з українською книжкою в найширшому значенні цього слова, – органу, що з одного боку досліджував би питання книгознавства взагалі, а з другого реєстрував би і таким чином зберігав би від забуття і безслідного запропущення найменше навіть явище української друкованої продукції, що повстала на скитальщині за межами Рідного Краю». «Українські бібліологічні вісті» (далі УБВ), йдучи слідом своїх заслужених попередників, як славетні Київські «Бібліологічні вісті» та інші, міститимуть, крім розвідок загально-теоретичного характеру на теми книгознавства, архівознавства і бібліотекознавства:

1. Статті, замітки і матеріали про українську книгу, українську пресу, українські видавництва, книгарні, бібліотеки й архіви в нашому минулому і сучасному;

2. Матеріали і спогади про всі ті втрати і шкоди, що їх коли-небудь зазнали наші видавництва (від цензури тощо), бібліотеки, архіви і музеї, зокрема відомості про ту страшну руїну, що її спричинила отим культурним надбанням остання світова війна;

3. Статті і матеріали про наших діячів на книжному фронті, про їх долю і недолю та посмертні про них згадки;

4. Рецензії та різні праці, що так чи інакше торкаються книжкової справи;

5. Бібліографічні огляди і систематичні покажчики книжкової і часописної літератури сучасної нашої еміграції – реєстри видань і статті на теми згаданого характеру з літератури, історії, етнографії, мовознавства тощо та покажчики літератури про окремих наших визначних діячів на культурно-освітньому полі.

Як супутник до часопису окремими збірниками планувалося видавати «Літопис українського друку на еміграції», який мав містити виключно бібліографічні описи органів преси, книжок, брошур, мап

та інших друків. Крім того окремими випусками мали виходити індивідуальні бібліографії і автобібліографії творів заслужених діячів на полі української культури та покажчики періодичних видань. УБВ планувалося видавати як неперіодичні збірники.

У першому випуску УБВ В. Дорошенку належать: стаття «Пам'яті Євгена Вирового», 12 рецензій на нові книжки про діячів українського слова у рубриці «Огляди і рецензії» та стаття «Літературно-науковий вісник», в якій подано детальний аналіз перших двох періодів функціонування цього часопису. На жаль, вийшов тільки один випуск УБВ, – видання не мало продовження.

Паралельно з УБВ у 1948 р. на еміграції, у Регенсбурзі відновився вихід «Літературно-наукового вісника» (далі ЛНВ), до підготовки якого теж був причетний В. Дорошенко. Часопис ставив собі за мету: «Виходячи з завдань, що породжуються обставинами, ... боронити Україну, боротись за неї і будувати свою власну духовність, культуру і свою власну незалежну українську державу». Вихід першого випуску ЛНВ в еміграції співпав з 50-річчям від заснування цього періодичного видання. Огляд періодів історії «Літературно-наукового вісника» з 1898 р. (двох львівських і київського), того великого внеску і ролі, яку він зіграв в українській журналістиці, літературі і взагалі культурі, у першому еміграційному випуску ЛНВ був написаний В.В. Дорошенком. Ця стаття була розширена, в порівнянні з статтею в УБВ і містила огляд трьох періодів історії ЛНВ. Зокрема, тут було зазначено: «... Поява ЛНВ..., саме в знаменні роковини – століття нової української літератури (1798) і 50-ліття відродження української Галичини (1848) – мала символічне значення. Вона знаменувала об'єднання всіх живих літературних сил цілої Соборної України незалежно від тих меж, що їх «помежували чужі між собою», для однієї спільної цілі – збудувати поки що Соборну Україну хоча б тільки в наших душах і серцях і таким чином приготувати майбутнє державно-політичне об'єднання українського народу у власній самостійній соборній державі». Фундаментальний огляд історії часопису, в першому випуску належить В. Дорошенку. Він ділить її на 4 періоди: 1-й – львівський, від року 1898 до 1906 включно, 2-й – київський з двома добами а) 1907 – 1914; б) 1917 – 1919. 3-й львівський, від травня 1922 до 1933.

ЛНВ першого періоду вдалося об'єднати всі тодішні українські письменницькі сили від старих, як Ганна Барвінок і Д. Мордовець, до наймолодших, як В. Винниченко і П. Карманський. Часопис редагувався І. Франком і цілком виправдав покладені на нього надії. У

кінці 1905 р. впали пута з українського друкованого слова в царській Росії й настала змога видавати українську пресу й на Великій Україні. Щоб не допустити створення двох гілок української культури з центрами у Львові і в Києві, М. Грушевський прийняв рішення перенести ЛНВ до Києва. Ідею соборності, виплекану І. Франком, належало пересадити на родючий великоукраїнський ґрунт. У наступний період історії часопису його редагував М. Грушевський. Як і в попередній час, журнал пропагував всеукраїнські ідеали, ідеали незалежної, самостійної й соборної української держави. В. Дорошенко висвітлює складні історичні події, політичні й культурні поєдинок, в супроводі яких існував часопис цього часу.

З 1922 головним редактором ЛНВ став Дмитро Донцов. В. Дорошенко, цитуючи його вступну статтю до відновленого в третій період часопису під заголовком «Наші цілі», зазначав: «... вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому вона грозить згинуту, очистити від сміття і болота; дати їй яскравий виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація – ось завдання, до розв'язання котрого разом з іншими хоче спричинитися і відновлений ЛНВ». «Іншими словами: треба готувати бійців за українську державність і, відповідно впливаючи на громадянство, передусім на молодь, виховати новий тип вольової людини, беззастережно відданої національному ідеалові». Стаття В. Дорошенка в ЛНВ про історію часопису є більшою за обсягом і містить інші додаткові історичні факти в порівнянні з статтею на цю тему в УБВ.

У жовтні 1949 Дорошенко разом з родиною прибув до США й оселився в Філадельфії, де жив до кінця життя. Умови життя та праці тут були дуже важкі, оскільки доводилося утримувати родину тільки з заробітку за наукову роботу. Дуже пригнічувала відсутність у Філадельфії конче потрібної для продуктивної наукової праці великої бібліотеки. В. Міяковський, товариш Дорошенка, писав, що з початком еміграції закінчилась золота доба в житті Володимира Вікторовича. З виїздом зі Львова він дійсно був «вирваний з коренем» з того ґрунту, який давав йому можливість творити, працювати. Тим більшого подиву гідні мужність і наполегливість вченого, що зумів у таких умовах залишитися дуже потужним книгознавцем і бібліографом.

У США він продовжив займатися літературно-науковою та бібліографічною роботою, дописуючи до українсько-американських часописів, та працював в НТШ і в УВАН, де очолював книгознавчі секції. Від літа 1952 до осені 1954 працював в редакції щоденника

«Америка» як мовний редактор і коректор, очолював літературно-мистецьке Товариство у Філадельфії. Був членом Об'єднання українських письменників у екзилі «Слово» з дня його організації.

Вагомими публікаціями останніх років життя В. Дорошенка були: «Реєстр українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961 – 1962» у календарі «Свободи» за 1963 р. (окремий відбиток «УВАН, Книгознавча секція») та «Показчик літератури про українську пресу» у «Сучасності», 1963, ч. 6. У «Реєстрі українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961 – 1962» зафіксовано 485 заголовків періодичних видань; упорядник не проминув й малознаних організаційних бюлетенів та іншомовної преси, що її видають українці, також видань карпато-руських та ін., що виходять діалектами української мови. Цей реєстр, ілюстрований фотографіями заголовків видань, є одним з найповніших списків української періодики за кордоном.

Статтю «Показчик літератури про українську пресу» присвячено історії української преси, в якій подано список бібліографічних джерел, що доповнює бібліографію А. Животка «Література до історії української преси», (яка додавалася до його монографії «Історія української преси» Регенсбург, 1945, і була доведена Животком до 1937 р.). В ньому зафіксовані 22 публікації самого Дорошенка, в основі яких лежать бібліографічні огляди різних українських періодичних видань діаспори.

В. Дорошенком був також підготовлений Календар-Альманах «Дніпро» на рік 1945 (Прага, вид. Ю Тищенко-Сірого). Але частину накладу «знищили большевики в травні 1945», а вивезена до Німеччини інша частина накладу згоріла під час бомбардування видавництва Герозе, де вона зберігалася.

Стаття В. Дорошенка «Століття першої газети в Києві» присвячена газеті «Київський телеграф»: 1859 – 1959, (вона була виголошена як доповідь на засіданні книгознавчої секції УВАН у Нью-Йорку 23.10.1959). «Київський телеграф», «газета політична, наукова і літературна» наприкінці 70-х був неофіційним органом київської української громади, що в історії українського руху відома під назвою «Стара громада». Використовуючи привід, – ювілей, дослідник подає й коментує зібрану бібліографію джерел до історії функціонування газети, зазначаючи, що «ніхто з істориків преси на Україні не присвятив газеті жодної уваги, поза короткою згадкою, яку знаходимо в «Історії української преси» покійного Аркадія Петровича Животка». На основі приступних для дослідника джерел

розглядається історія виникнення газети, життєвий шлях її керівників, до її закриття у липні 1876 р. у зв'язку з забороною українства.

В. Дорошенко очолював Книгознавчу секцію УВАН. Одна з видатних праць, надрукованих цією секцією, є «Річник української бібліографії, 1957» О. Данка й М. Лабуньки. Б. Кравців, досліджуючи український видавничий рух за кордоном, відзначав, що цей покажчик є єдиною зреалізованою спробою загальної бібліографії українських книжкових видань поза межами УРСР, в якому було зареєстровано 275 книжок і брошур, 202 українською й решта іншими мовами.

І. К-ий, роблячи огляд наукової й бібліографічної діяльності В.Д., до річниці з дня його смерті, відзначав, що, «тримаючи в руках закордонні огляди україніки Є. Пеленського, Л. Бачинського, Б. Романенчука, Я. Рудницького й інших, – (В. Дорошенко – О.С.) всюди пізнавав своїх послідовників, а в «Бібліографії української бібліографії» Євгена Пеленського (Львів, 1934) бачив закріплену наступниками свою майже піонерську діяльність».

Ім'я Дорошенка користувалося великою повагою серед його колег по праці. До його 70-річного ювілею вийшла стаття у Парижі в журналі «Україна», в якій І. Борщак окреслив основні віхи його творчого шляху. З-поміж відгуків про творчий доробок В. Дорошенка, відзначимо думку М. Мороза: «В. Дорошенко – це вже класик української бібліографії, його прізвище стоїть в одному ряду з І.О. Левицьким, М. Комаровим, І. Калиновичем». На думку О. Данка, після І. Левицького нікого з-поміж українських бібліографів не можна порівняти з В. Дорошенком «не тільки щодо років служби, але й щодо серйозності вкладу в практичну українську бібліографію». Редакція «Української думки» (Лондон) називаючи В. Дорошенка «живою історією НТШ», відзначала: «... не можна не почувати гордості за наших предків та за нашу науку, яка в таких невідрадних умовах праці творила для нації такі цінності».

Джерела та література:

1. Володимир Дорошенко (Некролог) // Київ, Філадельфія. – 1963. – № 3/4. – С. 71. Див. також: Кобринська А. В. Дорошенко – визначний бібліограф / А. Кобринська // Листи до приятелів. – Нью-Йорк – Торонто, 1963. – № 11/12. – С. 13-17.
2. Пеленський Є., Кузеля З. Бібліографія (історія української бібліографії) / Є. Пеленський, З. Кузеля // Енциклопедія українознавства. – В 2-х т. – Т. 1. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – С. 967.
3. Данко О. Володимир Дорошенко – праця для книжної культури /

О. Данко // 125 років Київської української академічної традиції: 1861 – 1986. – Нью-Йорк, 1993. – С. 420.

4. Микитка С. Володимир Дорошенко: З нагоди 75-річчя визначного вченого й громадянина / С. Микитка. – Філадельфія, 1955. – С. 11. Див. також: Міяковський В. Володимир Вікторович Дорошенко (1879 – 1963): (У п'ятиліття смерті) / В. Міяковський // Український історик. – 1969. – № 1/3. – С. 47-55; Мороз М.О. Видатний бібліограф і літературознавець Володимир Дорошенко / М.О. Мороз // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. – С. 102-108; Супрунюк О. Шевченкознавчі праці Володимира Дорошенка / О. Супрунюк // Київська старовина. – 2000. – № 4. – С. 162-169; Рибчинська Н. Бібліографічна франкіана Володимира Дорошенка / Н. Рибчинська // Вісник Львівського університету: Серія мистецтвознавство. – Вип. 6. – ЛНУ ім І. Франка, 2006. – С. 121-129; Супрунюк О., Дегтяренко Л. Книгознавчі та бібліографічні праці В.В. Дорошенка періоду еміграції (1944 – 1963) / О. Супрунюк, Л. Дегтяренко // Наукові праці НБУВ. – Вип. 19. – Київ, 2007. – С. 479-487; Див.: Іван К-ий [Коровицький Іван]. Володимир Дорошенко / І. Коровицький // Слово: Збірник 2. – Нью-Йорк, 1964 / Об'єднання укр. письменників в екзилі. – С. 285 (псевдонім І. К-ий розкрито у вказ. далі публікації Ф. Погребенника); Погребенник Ф.П. Дорошенко Володимир / Ф.П. Погребенник // Українські письменники: Матеріали до біобібліографічного словника. – К., 1996. – Вип. 4. – С. 18; У вказ. праці С. Микитки названі періодичні видання, в яких друкувався В. Дорошенко і якими псевдонімами користувався в кожному з видань (С. 23-25).

5. Данко О. Вказ. праця. – С. 424.

6. Дорошенко В. Завваги з приводу покажчика до Шевченка / В. Дорошенко // Свобода. – Джерсі Сіті, 1962. – 18 липня. – № 135. – С. 3; Данко О. Вказ. праця. – С. 431.

7. Від редакції // Українські бібліологічні вісті УВАН. Серія Книгознавство. – Авгсбург, 1948. – С. 3.

8. Редакційна передмова // Літературно-науковий вісник. – Регенсбург, 1948. – Книжка 1 (на чужині). – С. 5.

9. Дорошенко В. «Літературно-науковий вісник»: З нагоди 50-річчя заснування / В. Дорошенко // Літературно-науковий вісник. – Регенсбург, 1948. – Книжка 1 (на чужині). – С. 47-55.

10. Там само. – С. 47.

11. Там само. – С. 52.

12. Міяковський В. Вказ. праця. – С. 50.

13. Микитка С. Вказ. праця. – С. 11.

14. Іван К-ий. Вказ. праця. – С. 287.

15. Там само. – С. 285.

16. Дорошенко В. Показчик літератури про українську пресу / В. Дорошенко // Сучасність. – Мюнхен, 1963. – № 6. – С. 111-120 (передрук: «Показчик літератури про українську пресу: Спогади, замітки й показчики, що появилися у виданнях, друкованих на Заході в 1945 – 1962 роках». – Мюнхен. Книгознавча секція УВАН у США, 1963).

17. Див.: Микитка С. Вказ. праця. – С. 22-23.

18. Дорошенко В. Століття першої газети в Києві («Киевский телеграф», 1859 – 1959) / В. Дорошенко // Сучасність. – Мюнхен, 1961. – № 10. – С. 95-101. (Див. також: публікації В. Дорошенка, присвячені різним аспектам дослідження еміграційної преси. (С. Микитка. Вказ. праця. – С. 16.)

19. Див.: Кравців Б. Українська книжка в діаспорі: Альманах Українського народного союзу на рік 1875. Річник 65/ Б. Кравців. – Джерсі Ситі – Нью-Йорк, [1975]. – С. 87.

20. Іван. К-ий. Вказ. праця. – С. 284.

21. Борщак І. Володимир Дорошенко: до 70-літнього ювілею / І. Борщак // Україна. – Париж, 1950. – № 4. – С. 282-284.

22. Мороз М. Вказ. праця. – С. 104.

23. Данко О. Вказ. праця. – С. 442.

24. Цит. за: Микитка С. Вказ. праця. – С. 33.